

Literatura:

Verbek, B. (1990). *Die Anthropologie der Umweltzerstörung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Macer, Darryl R. J. (1994). *Bioethics for the People by the People*. Christchurch, N.Z.: Eubios Ethics Institute.

Reusswig, F. (1994). *Lebensstile und Ökologie*. Frankfurt: Institut für sozial-ökologische Forschung und Verlag-IKO.

Ivan Cifrić

Darryl R. J. Macer

BIOETHICS FOR THE PEOPLE BY THE PEOPLE

Eubios Ethics Institute, Christchurch, N.
Z., 1994, 452 str.

U posljednja dva desetljeća u golemom je porastu znanstvena i stručna literatura koja problematizira pitanja ekološke etike. Iako se ta činjenica u znanstvenom diskursu može različito tumačiti, skloni smo (barem hipotetički) jednostavnijem objašnjenju: radi se o tematskom »pomaku«. Pojava ekološke krize izazvala je nove pokušaje objašnjavanja odnosa čovjeka i prirode/okoliša, a time i samoga društva. Sedamdesete godine obilježava traženje rješenja za ekološke posljedice razvoja industrijskog društva, osamdesete godine obilježavaju pokušaje pronalaženja društvenih uzroka ekološke krize, a devedesete nose u sebi misao vrednovanja modernizacijskih procesa. I dok jedni smatraju da se radi o izražavanju nemoći empirijskih rješenja pa se pribjegava moralnim temama i osudama racionalističkih pristupa – osobito prirodnih znanosti, uključujući kritiku i odbacivanja vrijednosti industrijske civilizacije – dotle drugi smatraju da opisivanje i znanstvena refleksija modernog društva treba na nov način oblikovati budući razvoj i više se temeljiti na novim spoznajama o razli-

čitim kulturama i istraživanjima prirodnih znanosti, osobito u biologiji i genetici.

Jedni dakle vide krizu modernog društva kao neuspjeha politike, ekonomije i znanosti, pa rješenja traže u sferi moralnosti i u etici, a drugi izlaz vide u radikalizaciji modernizacije.

U svakom slučaju ne može se zaobići činjenica moralnih dilema i problema modernog društva. Ali, moderno društvo nije jedino društvo, niti je zapadnoeuropska kultura danas jedina kultura, pa neki ističu potrebu prihvaćanja iskustava istočnjačkih filozofija (Capra, 1986.), ali i postavljaju pitanja može li Istok pomoći Zapadu u vrednovanju prirode (Rolston III, 1987), mogu li istočnjačke vrijednosti biti djelatne u zapadnoj kulturi i mogu li joj štetiti (Hargrove, 1989). To komplicira i sam problem ekološke etike, a osobito pokušaje sistematizacije različitih orijentacija, jer se ne radi samo o duhovnim tvorbama jedne kulture. U »igri« su gotovo sve opcije koje čovjeku stoje na raspolaganju. Moglo bi se reći da danas u ekološkoj etici (1) stojimo pred jednom mnogo difuznijom situacijom (nego u drugim područjima) – u kojoj pluralitet i konkurencija ekoloških pristupa obilježava etičku scenu i (2) da se ona kreće od tradicionalno–antropocentričnih do biocentrično–kozмолоških projekata (Döbert, 1994:306).

U tom kontekstu svakako je zanimljiva i Macerova knjiga *Bioethics for the people by the people*. Ona je sažeti uvod (uz prikaz osnovnih rezultata istraživanja) u novu najavljenju autorovu knjigu (u tisku) *Bioethics: heritage and hope*. Knjiga sadrži četiri dijela: Prvi dio, pod naslovom *Univerzalna bioetika* napisao je Macer. Drugi dio, *Internacionalna bioetika* (39–124), sadrži devet priloga različitih autora. Treći dio, *Internacionalna bioetičko istraživanje* (125–185), također su napisala nekolicina autora. Četvrti dio (186–452), kao prilog knjizi, pod naslovom *Podaci o međunarodnom bioetičkom*

istraživanju donosi pregled osnovnih statističkih podataka o rezultatima istraživanja.

Pri prvom čitanju čine nam se dva aspekta ove studije zanimljivima. Prvi je ideja »univerzalne bioetike« (*universal bioethics*) a drugi empirijsko istraživanje bioetike. Međutim, nije na odmet ako se prije toga podsjetimo što se sve podrazumijeva pod pojmom »bioetika«. Pod bioetikom (*bios* = grč. život) se podrazumijeva jedno područje etike koje se bavi s relevantnim pitanjima biologije, medicine i psihologije. Razvoj bioloških i medicinskih istraživanja utjecao je da se (najprije u SAD-u) pokuša odgovoriti na pitanja koja su se pritom postavljala i pojasne pojmovi »starih tema« kao što su pobačaj, liječnički eksperimenti, eutanazija itd., a posebno zbog novonastalih pitanja i problema proizašlih iz napredovanja znanstvenih i tehničkih istraživanja u oblasti manipulacije genima i mogućnosti promjene života primjenom novih metoda (Reich, 1978).

Bioetika nije posebna disciplina biologije, već postavlja pitanje odgovornosti i nove orijentacije ljudskog djelovanja u odnosu na ukupan zemaljski živi svijet, prema svim oblicima života (Altner, 1991). Ona, po Maceru, uključuje posebno medicinsku i ekološku (*environmental*) etiku, ali nije samo akademsko raspravljanje niti primjena dijela filozofske etike već je ukorijenjena u svakodnevni život i ljudske stavove (2); na primjer kako mi odlučujemo o tome želimo li pokloniti nekome bubreg, provjeriti je li fetus trudne žene zdrav ili ima genetske bolesti; kako se suočiti s vijesću da netko ima AIDS ili rak; što ljudi misle o svojoj privatnosti ili životu prirode itd. (125).

U terminološkom smislu riječ »bioetika« u upotrebi je od 1970. godine (Potter, 1971), a u konceptualnom smislu bioetika nosi u sebi tisućljetna ljudska naslijeđa ljubavi, ravnoteže, koristi i rizika i odlučivanja, prisutna je u svim kulturama i

religijama. Teza o ljudskom naslijeđu kao kultiviranom genetskom naslijeđu označava danas samo manifestne bioetičke raznolikosti oblikovane edukacijskim i socijalizacijskim procesima, a u osnovi u sebi sadrži nešto zajedničko i univerzalno. Različite kulture u ljudskoj povijesti stvorile su različitosti i u bioetici, ali to ne znači da su ljudi i njihova razmišljanja međusobno toliko različiti. Bioetički relativizam dolazi od kulturnog pluralizma, a bioetički univerzalizam od antropoloških (bioloških) osobina čovjeka. Pripadnici različitih kulturnih i geografskih prostora mogu razmišljati na isti način, što nazivamo univerzalizmom, pa unatoč svojim kulturnim raznolikostima nose u sebi i nešto bioetički univerzalno. Macer u istraživanju i polazi od pitanja rodne ljudske, tj. bioetičke univerzalnosti. Njega zanima postoji li i može li se empirijski dokazati postojanje univerzalne bioetike. Ukoliko se naime pokaže, unatoč razlikama duhovnog i socijalnog naslijeđa, isti način razmišljanja, to je pouzdan znak mogućnosti univerzalne bioetike. Ona ne pretendira na identične odgovore, već na identičan odnos ljudi prema problemima.

Prvi dio knjige, *Univerzalna bioetika*, posvećen je trima pitanjima: naslijeđu i nadama bioetike, nacrtu za univerzalnu bioetiku te održivom razvoju i tehnologiji.

U etičkom pristupu, smatra autor, treba uvažavati tri skupine naslijeđa kao izvore univerzalne bioetike: **biološko**, **ljudsko** (socijalno) i **duhovno** naslijeđe. Sva su tri naslijeđa relevantna za univerzalnu bioetiku. Istraživanja su utvrdila postojanje vrlo malih razlika u genetskoj strukturi nekih ljudskih skupina, što upućuje na sličnosti utjecaja genetskog naslijeđa na ljudsko mišljanje i ponašanje. U socijalnom i duhovnom naslijeđu postoje veće razlike, koje se izražavaju u edukaciji i kulturnoj reprodukciji. U društvu postoje različiti konflikti i prividne homogenosti, pa se ljudi odnose kao »mi« i »oni«. Osim toga, u duhovnom naslijeđu jedne kulture (civilizacije) mogu se povijesno utvrditi

različite etike. (Na primjer razlika između Hipokratove i katoličke medicinske etike (7). Moderna sekularna filozofija, različita od jedne i druge, pokazuje da se sve više uvažavaju pacijentova prava na liječničku pomoć ili njezino odbijanje.) Unatoč tim razlikama danas postoje univerzalna ljudska prava (osoba) koja treba štiti, a konflikte ublažavati. Ako naime nije moguće »kulturni univerzalizam«, tolerancija je svakako poželjna. Ona označava pristup koji dozvoljava postojanje samoljublja, koje je inače u mnogim etičkim pozicijama ignorirano. Zato je bazično etičko načelo: ljubi bližnjega kao samog sebe.

Kako postići univerzalni etički ideal ako postoje različiti ideali? Kako uravnotežiti konfliktne ideale i zaštititi pojedinca i osobu? Ova su pitanja povod da autor raspravlja o nekoliko **bazičnih ideala** relevantnih za univerzalizam. To su: (1) **autonomija** pojedinca (čiji respekt je fundamentalno etičko načelo, otkriveno u religiji koja priznaje slobodu vjerovanja); zatim (2) **pravda**; (3) **ljubav** (činiti dobro a izbjegavati zlo); (4) **vrijednost održavanja života** (ima posebno značenje za bioetiku jer se u njoj krije i odgovornost za »povjerenu« nam prirodu); (5) **kvalitetu života**; (6) **etička ograničenja korištenja životinja** i općenito prirode (poznato u starim kulturama i religijama) pokazuju sukob dvaju motiva: potrebe i želje. Glede tih motiva Macer navodi »intrinzične« etičke faktore (patnja, samosvijest, planiranje budućnosti, vrijednost održanja života) i »ekstrinzične« (ljudske potrebe/želje, suosjećanje s patnjama životinja, ljudska brutalnost, religiozni status životinja, priroda). U etičkim pozicijama postoje dva načela, koja uostalom i predstavljaju osnovne kriterije etičke podjele: »sve ljudsko jednako je u moralnom statusu« i »sve ljudsko je superiornog moralnog statusa«. I konačno (7) **ideal balansiranja**.¹ Društvo koje ima razvijene socijalne i bihevioralne mehanizme (sredstva) balansiranja bioetičkih načela (održivo življenje i bioetička zrelost) i primjenjuje ih na

nove situacije može se nazvati »zrelo društvo« (29). U tim razmišljanjima implicirana je kritika tehnoloških kriterija društvenog progresa — naime tehnološkog progresa kao društvenog progresa — jer tehnologija može biti i pogrešna (34).

U drugom dijelu knjige, *Internacionalna bioetika*, uglavnom su prilozi sa seminara o bioetici u Fukui (1993. god). U sadržajnom pogledu radi se o prikazu različitih pitanja i autorskog viđenja problema — od trendova u bioetici u SAD-u (Michael S. Yesley), kritike Clintonove reforme zdravstva (Daniel Wikler), etičkih načela u javnom zdravstvu Skandinavije (Knut Erik Tranoy), izraelsko-japanskoj bioetičkoj zajednici (Frank J. Leavitt), bioetici u Europskom savjetu (Christian Byk), znanstvenoj etici (grupa autora s Macerom), genetičkim informacijama (Paul R. Billings), bioetičkoj dimenziji podrazvijenosti (Vijay Kaushik) do globalne bioetike (Jayapaul Azariah).

Čini nam se osobito zanimljivim Azariahov prilog u kojemu piše o ekologiji i religiji, istočnjačkoj ekološkoj (*environmental*) etici i biofilozofiji biosfere i darvinističkoj paradigmi, koji bi zaslužili mnogo više prostora za prikaz i raspravu. Navest ćemo samo neke momente. Zanimljivo je to što Azariah navodi tri suvremena izazova: zaštita ekosustava, očuvanje mira i minimiziranje siromaštva (98); iz riječi öikos proizlaze tri važna područja: **ekologija** povezana s evidencijom (knjigovodstvom) energije, **ekonomija** povezana s evidencijom cirkulacije i **ekumenologija** (*ecumenies*) povezana s evidencijom zakona. Sve troje čini harmonijalnu jedinicu cijelog sustava; o bioetičkim pitanjima autor raspravlja u kontekstu istočnjačkih filozofskih i spiritualnih tradicija i nasljeđa, dovodeći ga u svezu s aktualnošću nekih misaonih pristupa A. Leopolda, A. Naessa, J. Lovelocka, kao i misaonih pra-

1 Riječ **balance** u filozofijskom smislu može biti izjednačena s kozmosom, harmonijom, mirom, srećom, ljepotom (105).

vaca darvinizma. I on upozorava na mogućnost ireverzibilnih promjena od žive k mrtvoj prirodi. On ih uspoređuje s promjenama od »mliječnog stanja« do »stanja usirenosti« (106).

Treći dio knjige, *Internacionalno bioetičko istraživanje*, sadrži osvrtre više autora na rezultate istraživanja u nekim zemljama u kojima je istraživanje provedeno (Novi Zeland, Australija, Japan, Rusija, Indija, Tajland, Singapur i Hong Kong, Filipini). U svim izvještajima kao koautor pojavljuje se Macer, koji je i napisao opći pregled istraživanja. Prilozi su pisani ujednačeno, tj. uključivali su planirana pitanja o kojima su autori pisali: obilježja zemlje u kojoj se istraživalo, karakteristike uzorka, znanja o znanosti i stavovi prema njoj, zabrinutost za okoliš, biotehnologija, genetske bolesti i AIDS, genetska terapija i na koncu zaključci.

Sam autor kaže da je ovo istraživanje pokušaj razvijanja metode za istraživanje **generalne bioetičke zrelosti** (*bioethical maturity*) različitih društava, koja uključuje sposobnost za ravnotežu koristi i rizika, razboritost između povećavanja i terapije, ravnotežu između autonomije i slobode/restrikcije (137). Namjera istraživača bila je istražiti kako ljudi misle o bolesti, životu, prirodi, selektivnim istraživanjima u znanosti i tehnologiji, biotehnologiji, genetskom inženjeringu, genetskim istraživanjima i genetskoj terapiji (125).

Istraživanja su vođena u pojedinim zemljama uz potporu vlasti, a provedena su na uzorcima triju populacija: javnost (*public*), studenti i nastavnici, s ukupno 6000 ispitanika. Studenti i nastavnici bili su uglavnom iz dvaju područja: medicinskih i socijalnih znanosti. Upitnici su sadržavali oko 150 pitanja s 35 onih otvorenog tipa. Ispitanici su naime formulirali riječju ili crtežom što podrazumijevaju pod pojmovima »priroda« i »život«. Njihovi navodi i crteži, kao i tabelarni prikaz rezultata (postotaka), dani su u četvrtom dijelu

studije, a mogu biti u daljnjoj analizi rezultata i predmetom analize sadržaja.

Ova je studija preliminarni pregled rezultata, pa ćemo samo navesti neke od ključaka što ih Macer navodi. Naime, rezultati svakako zaslužuju detaljniju analizu, osobito usporedbe između zemlja i uzoraka ispitanika, i svakako su važni za osnovnu ideju istraživanja. Jednako je važna činjenica da se empirijski istražuju pitanja bioetike, što nas nuka na potrebu identičnog/sličnog istraživanja i u nas.

Istraživanje je pokazalo da ljudi u svijetu (tj. istraživanim zemljama) nemaju pojednostavljen pogled na znanost i tehnologiju, već pokazuju sposobnost balansiranja između njihovih koristi i rizika. Tu činjenicu Macer naziva **indikatorom bioetičke zrelosti društva** (*bioethical maturity of society*). Rezultati nam daju i aktualni uvid u bioetičko donošenje odluka običnih ljudi.

U svim društvima postoje oni koji odbacuju koncept selektivnog pobačaja ili genetske terapije, kao i oni koji žele koristiti dostignuća moderne znanosti i tehnologije. To znači da su pogledi ljudi u različitim društvima vrlo slični. Iz te empirijske činjenice autor razvija misao da bi trebalo graditi društvo koje poštuje ove razlike u mišljenjima. Za izgradnju društva tolerancije važna je edukacija koja može odgajati za univerzalne vrijednosti u socijalnim i kulturnim različitostima.

Literatura:

- Capra, F. (1986). *Vrijeme preokreta*. Zagreb: Globus.
- Rolston, H. III (1987). Can the East Help the West to Value Nature?. *Phil. East and West*, 37:172–190.
- Hargrove, E. C. (1989). Forward. U: *Nature in Asian Traditions of Thought: Essays in Environmental Philosophy*, Callicot, J. B. i Ames, R. T. (Eds.). State Univ. of New York Press.
- Dübert, R. (1994). Die Überlebenschancen unterschiedlicher Umweltethiken. *Zeitschrift für Soziologie*, 23(4):306–322.
- Reich, W. T. /Ed./ (1978). *Encyclopedia of Bioethics*. 4. Vols. New York and London.

Altner, G. (1991). *Naturvergessenheit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
Potter, V. R. (1971). *Bioethics, Bridge to the Future*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Ivan Cifrić

Udo Ernst Simonis (Hrsg.)

ÖKONOMIE UND ÖKOLOGIE

Auswege aus einem Konflikt

C. F. Müller, Heidelberg, (1980) 1994,
232 str.

Između ekonomskog djelovanja i ekoloških zahtjeva ne postoji zadovoljavajuća harmoničnost. O tom pitanju – problemu ljudskog djelovanja i prirodnih resursa – u povijesti ekonomske misli nalazimo različite odgovore, a posljednjih desetak godina intenzivno se raspravlja o ekološkoj reformi gospodarstva i društva (Immler, 1990), o specifičnim ekološkim pitanjima poduzeća (Hoffmann, 1992) ili profila eko-managementa (Schülein, 1994) sve do »ekološke ekonomije« (Hampicke, 1992). Unatoč različitim pristupima i orijentacijama, nepodijeljeno je mišljenje da odnos ekonomske racionalnosti i ekoloških zahtjeva, osobito izražen u stanju moderne svjetske ekonomije (i nacionalnih ekonomija) posljednjih desetljeća, predstavlja konflikt iz kojega se traže izlazi. Jedni nastoje dati teorijski odgovor o tome što moderno društvo jest i koja su danas njegova najbitnija obilježja, npr: koncept »društva rizika« (Beck, 1986), »društva doživljaja« (Schulze, 1992), »viška vrijednosti« itd; drugi pokušavaju odgovoriti na problem odnosa nestašice prirodnih resursa i proizvodnje; treći nastoje profilirati sustav smanjivanja interesnih konfliktata i model intervencije (Prittwitz, 1990) itd. U svakom slučaju odnos ekonomiziranja i ekologiziranja ostaje važna tema mnogih modernih znanosti.

Vjerojatno postoje valjani razlozi kašnjenja ove tematike u našim znanostima pa nije suvišno barem podsjetiti na nju, uz knjigu *Ekonomija i ekologija*. Knjiga je doživjela već sedmo (dopunjeno) izdanje, što svjedoči o teorijskoj i praktičkoj aktualnosti naznačene problematike. I sama knjiga je time postala povijesni dokument kao prva knjiga na njemačkom jeziku koja tematizira povezanosti i konflikte između ekonomije i ekologije i koja je potaknula kasnije diskusije i nastavak razmišljanja i preispitivanja mogućnosti drugačijih djelovanja. Iako su u međuvremenu (od 1980.) porasli znanje i svijest o okolišu, problemi nisu nestali, a nije nestao ni skepticizam. Međutim »stari« problem (dilema) o rastrošnosti resursa i opterećivanja okoliša uglavnom se u ekološkoj politici tretira na jednak način kao i prije, tj. dok nije postala strukturna politika koja integrira različita područja. Povećavanje dimnjaka smanjilo je lokalno zagađenje, ali ne i kisele kiše na širem području! Zato je traženje odgovora u smislu poboljšanja tradicionalne ekološke politike i ekološkog moderniziranja i danas aktualno. Naime, ekonomski sustav i ekološki sustav ne slijede ista pravila: s jedne strane prisutna je prezahtjevnost ekonomskih uvjeta prema ekološkim kapacitetima, a s druge strane prezahtjevnost ekoloških kriterija prema mogućnostima ekonomije.

U sadržajnom pogledu *Ökonomie und Ökologie* tvore četiri dijela, kojima je predgovor i uvod napisao Udo E. Simonis. Prvi dio je prilog Ruedi Müller-Wenka, *Ekološko knjigovodstvo – uvod* (13–29). Tekst predstavlja širi prikaz njegove knjige *Die ökologische Buchhaltung*. Drugi dio je rasprava (razgovori u Kaiserlauternu) o tim problemima pod naslovom *Ekološko bilanciranje i ekonomska djelatnost* (31–102), u kojoj je sudjelovalo desetak autora. Treći dio u knjizi, pod naslovom *Alternative gospodarskog razvitka – problemska područja, ciljevi i strategije* (103–157), napisali su Christian